

NEFRET SÖYLEMİ SUÇU VERSUS İFADE HÜRRİYETİ

Cennet USLU

Yrd.Doç.Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

ÖZET: Günümüzde ifade hürriyetine yönelik en ciddi tehdit nefret söylemini kriminalize etmeye yönelik girişimlerden gelmektedir. Tehdidin bir boyutu ifade hürriyetine müdahalenin geleneksel yasakçı yöntem yerine, “insancıl” gerekçeler ve haklar dilinden oluşan yeni bir yöntem ile savunulmasından kaynaklanıyor. Niyet iyi ve dil uygun görününce, sonucun aslında yanlış ve zararlı bulunan belli fikir ve görüşlerin yasaklanması anlamına geldiği kolayca teşhis ve deşifre edilemiyor. Nefret söyleminin kriminalize edilmesinde hem yapısal hem de argümantatif bazı kusurlar mevcut. Yapısal kusurlar nefret söylemi suçunun ancak muğlak ve belirsiz bir tanımının yapılabilesine izin veriyor. Argümantatif kusurlar ise nefret söylemini yasaklamanın aslında insanların farklılıkları olgusunu reddetmek ve bazı fikirleri gayrî meşru kabul etmek anlamına geleceğini sergiliyor. Açık ve özgür bir sistemin değeri birilerini huzursuz ve rahatsız edecek fikir ve görüşlerin ifadesine “de” yer olmasından kaynaklanır. Buna karşın, nefret söylemini kriminalize etme girişimi ile ifade hürriyetinin sınırları keyfilik ve tarafgirliğe alabildiğine açık hale gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nefret Söylemi, İfade Hürriyeti, İfade Hürriyetinin Sınırları, İnsan Hakları

HATE SPEECH CRIME VERSUS FREEDOM OF EXPRESSION

ABSTRACT: At the present time the most serious threat against freedom of expression is the attempts to criminalize of hate speech. A dimension of the threat arises from justification/asserting by a new way consist of rights language and “humanistic” reasons instead traditional censorship the way interference with freedom of expression. It seems that intention is good and language is proper, then it can’t easily identify and decrypt in actual fact the consequence which means a ban on the specific thoughts and opinions that considered to be wrong and harmful. Criminalization of hate speech has some defects both structural and argumentative. The structural defects just allow to make an unclear and ambiguous description of hate speech crime. Argumentative defects show that banning of hate speech actually means to disclaim the fact of difference of human being and to assume as illegitimate some thoughts. It comes the value from that an open and free system gives “also” a place the expression of thoughts and opinions which disturb and annoy someone. However, limitations on freedom of expression become greatly open to arbitrariness and partiality by the attempt to criminalize of hate speech.

Key Words: Hate Speech, Freedom of Expression, Limitations on Freedom of Expression, Human Rights

“İfade hürriyetinin evrensel bir değer olduğuna yönelik güçlü bağlılığa meydan okunuyor, bu meydan okuma bugün sadece özgürlüğün (despotlar ve onlardan korkan yönetici hürsüzler) en eski muhaliflerinden değil, ayrıca tiranlık değil adalet adına konuştuklarını iddia eden yeni hasımlarından da geliyor.”
(Dworkin, 2009: v)

GİRİŞ

İfade hürriyeti pek çok bakımdan diğer özgürlük hakları arasında kritik bir öneme sahiptir. Bir ülkenin açık ve özgür bir rejime sahip olup olmadığına dair en bariz işaretlerden biri o rejimin ifade hürriyeti konusundaki karnesidir. Bunun sebebi ifade hürriyetinin pek çok başka özgürlükle iç içe olması ve onların kullanımıyla dolaylı veya doğrudan bağlantılı bulunmasıdır. İfade hürriyeti düşünce, din, vicdan, inanç ve kanaat özgürlüklerinin adeta zorunlu sonucu iken basın, yayın, haberleşme, bilgi alma-verme, iletişim, propaganda yapma, toplanma, örgütlenme gibi pek çok diğer özgürlüğün de adeta sebebi (en azından sebeplerden biri) olarak kabul edilebilecek bir niteliğe sahiptir. İfade hürriyetinin güvenliğinin düşük olduğu yerlerde bütün bu özgürlüklerin ve başka pek çok özgürlüğün kullanımı ya mümkün değildir ya da anlamlı olmaktan uzaktır.

Bununla birlikte ifade hürriyeti özgürlük hakları arasında her zaman en sık ve yaygın ihlallerin yapıldığı haklardan biridir. İktidar sahibi kişi ve kurumlar neredeyse her zaman beğenmedikleri görüşlerin ifade edilmesini şu ya da bu

bahaneyi öne sürerek sansürleme ve cezalandırma eğiliminde olmuşlardır. İfade hürriyetine yönelik en büyük tehdit olan *sansür eğilimi* geleneksel olarak *tekçi-mutlakçı* yaklaşım adını verebileceğimiz bir perspektif içinden kendisini gösterir. Burada sansür kabaca ve genel olarak tek ve mutlak bir hakikat/doğru anlayışının varlığı iddiası üzerinden gerekçelendirilmeye çalışılır. Bu anlayış çerçevesinde sansürün gerekçesi hakikati korumanın veya insanları doğru olana yönlendirmenin meşru ve/veya faydalı olacağı iddiası ile temellendirilmeye çalışılır. Tekçi-mutlakçı zihniyet çerçevesinde bir nevi dinî veya seküler dogmalar üzerinden ifade hürriyeti ihlal edilmeye girilmektedir. Ancak tekçi-mutlakçı cepheden gelen sansür girişimlerini fark etmek ve bununla mücadele etmek konusunda, sahip olduğumuz tarihî-siyasî tecrübeler ve hukukî-entelektüel birikim sayesinde kısmen daha iyi durumda olduğumuz söylenebilir.

Buna karşın yirminci asrın son çeyreğinde zuhur eden ve çok hızlı bir biçimde yayılan ve büyüyen yeni bir sansür eğilimi bundan sonra ifade hürriyeti ihlallerinin başlıca müsebbibi olacak gibi görünüyor. İfade hürriyetinin bu *yeni hasmunu* fark etme ve oradan gelebilecek ciddi tehditleri teşhis ve deşifre etme konusunda çok daha hazırlıksız ve donanımsız bir haldeyiz. Çünkü, “*insaniyetçi*” zihniyet diyebileceğimiz bu anlayış tanıdığımız geleneksel sansür yöntem ve dilini kullanmıyor (Erdoğan, 2003: 45-47). Bu insaniyetçi anlayış sansürü insanların söz ve ifadeler ile incitilmesini, rencide edilmesini ve yaralanmasını engellemek gerekçesiyle haklılaştırmaya girişiyor. Bu anlayışa göre insanların fiziksel şiddete maruz kalmaları durumu nasıl gayri meşru bir eylem olarak yasaklanıyor ve cezalandırılıyorsa, ifadeler yoluyla da insanların bir tür sözlü şiddete maruz kaldığı, dolayısıyla bu tür ifadelerin de sansürlenerek cezalandırılması gerektiği ileri sürülüyor. İnsaniyetçi anlayışın etkisini en bariz biçimde nefret söylemi kavramı üzerinde yapılan çalışma ve tartışmalarda görüyoruz. Pek çok bakımdan bir sansür olan nefret söylemi düzenleme ve yasakları, başvuru eşitlikçi argümanlar ve kullanılan insan hakları dilinden oluşan tebdili kıyafet içinde rahatça ve güvenle hareket ediyor. Ortaya sürülen niyet ve amacın iyi görünmesi nefret söylemi düzenlemelerinin ve nefret söylemi suçları inşa etme girişimlerinin barındırdığı pek çok kusurun ve tehlikenin görülmesini zorlaştırıyor. Bu makalede nefret söylemi düzenlemelerinin barındırdığı potansiyel kusurlara işaret etmeyi ve bu kusurların ifade hürriyetinin güvenliğine yönelik nasıl bir tehdit oluşturabileceğini tartışmayı deneyeceğiz.

NEFRET SÖYLEMİ SUÇU İNŞASI

Nefret söylemi düzenlemelerinin ifade hürriyeti açısından yarattığı tehdidi ortaya koyabilmek için önce nefret suçu ve nefret söyleminden ne anlaşıldığına ve hangi temel argüman ile nefret söyleminin yasaklanmasının savunulduğuna bakmak gerekiyor.

Nefret Suçu ve Nefret Söylemi

Destekçileri tarafından bir ifade suçu olarak görülen nefret söylemi daha genel-üst bir kategori olan nefret suçlarının bir türü olarak kabul edilmektedir. Bu sebepten öncelikli olarak nefret suçunun tanımlanması nefret söyleminden ne anlaşıldığını anlamak bakımından doğru bir başlangıçtır. Nefret suçu hukuk sistemlerinde eskiden beri yerleşik ve konvansiyonel bir suç olmadığından, göreceli olarak hayli yakın bir dönemde icat edildiğinden ve halen icat edilme süreci devam ettiğinden tek-net bir tanımı yoktur. Nefret suçunun pek çok tanımı mevcut olmakla birlikte nefret suçunun ne olduğu konusunda kabaca ve genel hatlarıyla bir fikir sağlayacak ölçüde tanımlanabilir olduğu söylenebilir.

Yaygın görüş *nefret suçu* ifadesinin bir terim ve bir kavram olarak ilk olarak Amerika’da 1980’lerin ortalarında kullanılmaya başlandığı yönündedir (Jacobs&Potter, 2001: 3-4). Ancak zaman içinde hem bu terim hem de onun taşıdığı anlayış başta Kuzey Amerika ve Batı Avrupa olmak üzere dünyanın dört bir yanında hızla benimsenip yaygınlık kazandı. Pek çok yerde nefret suçlarını düzenleyen yasa talepleri gündeme geldi ve bazı yerlerde bu kampanyalar başarıya ulaştı. Bilhassa Amerika’da kısa sürede eyaletlerde pek çok kanun çıkarıldı ve buralarda nefret suçu ayrı bir suç kategorisi olarak kabul edildi. Günümüz itibarıyla nefret suçunun kapsamının sürekli genişleyerek pekiştiği bir trend söz konusudur. Nefret suçu trendi bu hızla genişlemeye devam ederse, bildiğimiz suçlarla tamamen örtüşecek ve sonuçta suçlara verilen cezaların artırılmasından başka anlamlı bir değişim yaratmayacak gibi görünmektedir.(Jacobs&Potter 1997, 2001)

Nefret suçunun farklı bağlamlarda farklı kişi ve aktörler tarafından yapılmış pek çok tanımı mevcuttur. Bunlardan hukukî olmaktan ziyade sosyo-psikolojik ve sosyo-kültürel perspektiften yapılan bir tanıma göre, “*genellikle çoğunluktaki toplum kesimi tarafından değerli görülmemeyen, diğer alanlarda ayrımcılığa maruz kalan ve sosyal, politik ve ekonomik adaletsizliği giderecek kaynaklara erişime sahip olmayan insan gruplarına yönelmiş şiddet*” nefret suçudur (Wolfe&Copeland, 1994: 201, aktaran Perry, 2002: 9).

1913 yılında anti-Semitizm ile mücadele amacıyla kurulmuş, ancak sonradan diğer önyargı ve nefret türlerini de dâhil ederek amacını genişletmiş bir dernek olan Anti-Defamation League (ADL-Hakaret Karşıtı Birlik) nefret suçunu; “*failin mağduru, mağdurun gerçek veya zannedilen ırkı, dini, ulusal kökeni, etnik kökeni, cinsel yönelimi, engeli veya cinsiyeti sebebiyle seçtiği ve bir kişi veya mülkiyete karşı işlenen cezaî bir eylem*” olarak tanımlıyor (Shively, 2005: 17).

Nefret suçu fikri ve hareketinin kaynağı olan ABD’de pek çok eyalette nefret suçu konusunda bir takım yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu eyaletlerden Washington DC’deki düzenlemede nefret suçu, “*failin söz konusu eyleminin mağdurun ırkı, rengi, dini, ulusal kökeni, cinsiyeti, yaşı, medeni hali, dış görünüşü, cinsel yönelimi, ailevi sorumluluğu, fiziki engeli, yeterliliği (matriculation) veya siyasî eğilimleri temelinde sanığın beslediği önyargıyı sergilediği eylemler*” olarak tanımlıyor (Shively, 2005: 19).

ABD ve Avrupa hayli yaygın olan nefret suçları ve nefret söylemi tartışmaları son dönemde Türkiye’ye de uzanmış durumdadır. Henüz nefret suçları alanında yapılmış yasal bir düzenleme¹ bulunmamakla birlikte, yavaş yavaş güçlenen bir kamuoyu oluşmaktadır. Dolayısıyla Türkiye’de çok yakında ve üstelikte etraflıca tartışılmadan bu konuda çeşitli düzenlemelerin yapılacağını tahmin etmek kehanet sayılmaz. Türkiye’de 2012 yılında 62 Sivil Toplum örgütünün katılımıyla oluşturulan Nefret Suçları Yasa Kampanyası Platformu nefret suçunu şöyle tanımlamaktadır: “*Belirli ve ortak karakteristik özellikleri bulunan birey ve gruplara veya onların mülklerine yönelik önyargılarla işlenmiş suçlara nefret suçu denir. Nefret suçları dünya çapında başta etnik, ulusal ve dinî kimlik, cinsiyet, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelli olmak üzere; sağlık durumu, zihinsel ya da fiziksel engellilik, toplumsal statü, siyasî ve felsefî görüş, eğitim durumu gibi özelliklere yönelik olarak da işlenmektedir*” (Şensever, 2012: 7).

187

Görüldüğü gibi nefret suçları geniş bir yelpazeye yayılan ve daha da yayılma potansiyeline sahip bir kategori olarak kullanılmaktadır. *Nefret söylemi* kavramı ise nefret suçları kategorisinin ifade hürriyeti alanıyla ilgili kısmı için kullanılmaktadır. İngilizce’de yaygın olarak “hate speech” (nefret içerikli konuşma) olarak kullanılmakla birlikte Türkçe’de “nefret söylemi” (hate discourse) biçiminde görece bir yaygınlık kazanmıştır. Nefret söylemi ve suçu ifadelerinde seçilen “nefret” ifadesi aşırı güçlü ve ağır negatif bir duyguya göndermede bulunmaktadır, oysa çoğu durumda aşağılama, hakaret, alay etme ve incitici ve küfür içeren ifadeleri tanımlamak için kullanılmaktadır. Nefret kelimesindeki bu güçlü vurgu söz konusu ifadeleri suça dönüştürme girişimlerine katkı sağlamaktadır. Buna rağmen benimsenmiş olması sebebiyle bu terimi kullanmayı tercih ettik.

¹ Mevcut Ceza Kanununda bulunan 216. Madde ifade hürriyeti ile ilgili olarak kısmen bu tür düzenlemelerle uyumlu görülebilir ve o yönde yorumlanabilir. “*MADDE 216. - (1) Halkın sosyal sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge bakımından farklı özelliklere sahip bir kesimini, diğer bir kesimi aleyhine kin ve düşmanlığa alenen tahrik eden kimse, bu nedenle kamu güvenliği açısından açık ve yakın bir tehlikenin ortaya çıkması halinde, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.*”

(2) *Halkın bir kesimini, sosyal sınıf, ırk, din, mezhep, cinsiyet veya bölge farklılığına dayanarak alenen aşağılayan kişi, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.*

(3) *Halkın bir kesiminin benimsediği dinî değerleri alenen aşağılayan kişi, failin kamu barışını bozmaya elverişli olması hâlinde, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.*”

Ayrıca 301. Madde’ki “*Türklüğe hakaret*” düzenlemesi de bir kimliğe hakarete yönelik hakaret olarak değerlendirilebilir. Elbette bu maddenin devlet ve ideolojisini korumaya yönelik olarak tasarlandığı gerçeği ortadadır.

Nefret söylemi kavramı da tıpkı nefret suçu gibi çeşitli bağlamlarda farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Yapılan tanımlardan birisi, nefret söylemini “*faillerin hedefindeki incitmek ve kötülemek için kullandığı önyargının nesnelere yönelmiş her türlü ifade biçimi*” şeklindedir (Cohen-Almagor, 2006: 153).

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi 1997 yılında aldığı nefret söylemi konulu ve 97 (20) sayılı tavsiye kararında “*ırkçı nefreti, yabancı düşmanlığı, Yahudi düşmanlığını veya azınlıklara, göçmenlere ve göçmen kökenli insanlara yönelik saldırgan ulusalcılık ve etnik merkezlik, ayrımcılık ve düşmanlık şeklinde ifadesini bulan, dinsel hoşgörüsüzlük dâhil olmak üzere hoşgörüsüzlüğe dayalı başka nefret biçimlerini yayan, kışkırtan, teşvik eden veya meşrulaştıran her türlü ifade biçimini*” nefret söylemi olarak tanımlanmıştır (Weber, 2009: 3).

Nefret suçu tanımlarından da yola çıkarak nefret söylemini, *belirli özellikleri ile tanımlanan gruplara yönelik beslenen önyargı ve nefret kaynaklı ve bu gruplara ve bunların üyelerine yönelik aşağılama, hakaret etme, alay etme, kötüleme, küçümseme içeren incitici ve saldırganlık içeren sözel ve görsel bütün ifade formları* olarak tanımlayabiliriz.

Taraftarları nefret söylemi de dâhil nefret suçlarını konvansiyonel suçlardan ayrı bir kategori olarak tanımlarlar (Levin, 1999; McDevitt, 2001; Israel, 1999; Lawrence 1999). Buna göre, örneğin bir cinayet vakasında, eğer mağdur “şahsından” ziyade kimliği ile ilişkili olarak ve katilin gruba yönelik önyargısı veya nefreti sebebiyle cinayetin hedefi olmuş ise bu sadece bir cinayet suçu olarak değil, nefret suçu kategorisinde bir cinayet suçu olarak kabul edilir. Örneğin A, B’yi paralarını çalmak amacıyla öldürürse bu bir (âdi) cinayettir, ancak eşcinsel olduğu için öldürürse bu cinayet bir nefret suçu, nefret cinayettir.

Nefret suçunun ilk ikisi yapısal ve diğeri ihtiyari veya esnek olmak üzere üç ayırt edici unsuru varmış gibi görünüyor: a) *Mağdurun Kimliği*; mağdurun “şahsi” olarak değil bir grubun üyesi olduğu veya öyle zannedildiği için hedef seçilmiş olması, b) *Failin Önyargısı*; failin söz konusu grup veya kimliğe yönelik sahip olduğu önyargı ve nefret güdüsüyle söz konusu eylemi yapmış olması ve c) *Korunan Grup Listesi*; ilk iki unsurun işletileceği bir çerçeve olarak genellikle zayıf ve/veya azınlıkta olduğu düşüncesiyle koruma altına alınan grupların/kimliklerin listelenmiş veya tanımlanmış olması.

Nefret suçunun tanınması talepleri genellikle iki şekilde kendini göstermektedir. İlki ve en yaygın bir cürmün nefret suçu kategorisine dâhil olması ile o cürmün mevcut cezasının ağırlaştırılması, yani mevcut yasalarda düzenlenmiş suçlara nefret veya önyargı saikinin ağırlaştırıcı bir unsur olarak dâhil edilmesidir. İkinci ve daha az rastlanan yol ise konvansiyonel ceza hukukunda suç olarak tanımlanmamış bazı eylemlerin suç olarak tanımlanarak ceza yasalarına dâhil edilmesidir. Söz konusu ifade hürriyeti olduğunda nefret suçu taraftarları *nefret söylemi* olarak tanımladıkları ifadelerin ifade hürriyeti korumasından çıkarılmasını ve yasalarda bir suç olarak tanınmasını savunmaktadırlar (Israel, 1999; Levin, 2010; MacKinnon, 1996). Genel olarak nefret suçu düzenlemeleri ciddi hukukî ve ahlâkî problemler barındırmaktadır, ancak biz burada ifade hürriyeti bağlamında nefret suçunun tanınmasının barındırdığı problemlere eğilmeye ve bunları analiz etmeye çalışacağız. Burada nefret söylemi suçu terimini taraftarlarının arzu ettiği şekilde yasaklanması ve cezalandırılmasını talep ettikleri “ifadî suçlara” göndermede bulunmak üzere kullanacağız.

Eşitlik ve Zarar Argümanı

Özgürlük hakları söz konusu olduğunda bunların ahlâkî meşruiyeti konusunda yaygın bir kabul olduğu söylenebilir. Yine yaygın entellektüel ve akademik kabul özgürlüğün esas ve sınırlamanın tâli olması ve her türlü sınırlamanın gerekçeye dayanması yönündedir. O halde ifade hürriyeti esastır ve bu hürriyetin sınırlanması için gerekçelendirilmesi gerekir. Nefret söylemi suçu destekçileri de büyük ölçüde meseleyi böyle görmekte ve yasaklama taleplerini çeşitli biçimlerde gerekçelendirmeye girişmektedirler.

Nefret söylemi suçu destekçileri ifade hürriyetinin sınırlandırılabilmesi için temel felsefî gerekçelerini genellikle eşitlik kavramı üzerine inşa etmektedirler. Bu tür ifadelerin serbest bırakılmasının hedefteki grupların eşitliğini çeşitli bakımlardan ihlal ettiğini ileri sürmektedirler. Nefret söylemi suçu savunusunda farklılaşma veya daha doğru ifade ile çeşitlenme genellikle bu eşitsizliğin nerede olduğu veya nasıl ortaya çıktığı meselesinde kendini göstermektedir. Eşitlikçilik argümanı siyaset teorisinde genel bir argüman olarak; çeşitli toplum kesimlerinin veya kimliklerin sahip oldukları dezavantajlar sebebiyle “hakiki” bir eşitlikten yararlanmadıkları, dolayısıyla (belki dezavantajları

giderilinceye kadar) devlet tarafından bu dezavantajları giderecek şekilde bir takım destek ve korumayı ahlâken hak ettikleri şeklindedir. Eşitlikçilik önceleri dağıtımçı adalet teorileri bağlamında ekonomik olarak dezavantajlı kesimleri birtakım sosyal politikalar vasıtasıyla ekonomik bakımdan desteklemek amacıyla kullanıldı. Daha sonraları ise bu argüman kadınlar ve siyahlar gibi tarihsel olarak ‘dezavantajlı’ kesimleri cinsiyetçilik ve ırkçılığın geçmişten kalan etki ve izlerinin bıraktığı ‘eşitsizlikleri’ kota gibi bir takım pozitif ayrımcılık düzenlemeleriyle giderme taleplerine hizmet etti. Eşitlikçilik çok-kültürcülük akımıyla birlikte çeşitli kültürel grupların veya cemaatlerin toplumdaki çoğunluk kültürü karşısında korunabilmesi için bu gruplara bir takım ayrıcalıkların ve hakların tanınması şeklinde kendini gösteren fark politikaları olarak da karşımıza çıktı. Genel olarak nefret suçları ve özel olarak nefret söylemi suçu savunusunun ardında da söz konusu eşitlikçiliğin fikrî-felsefî arka-planı ve entelektüel iklimi mevcuttur.

Eşitlikçilik söylemi, nefret söyleminin hedefteki grupların eşitliğine çeşitli bakımlardan ayrıcalık oluşturduğunu veya oluşturabileceğini ileri sürerek söz konusu eşitsizliğe yol açmamak adına bu tür ifadelerin kriminalize edilmesini talep eder (Levin, 2010; MacKinnon, 1996; Massaro, 1991). Bir edimin (eylem veya ifade) kriminalize edilmesini ileri sürmek için ahlâkî bakımdan meşru bir gerekçenin ortaya konulmasına ihtiyaç vardır. İnsan haklarını referans alan bir siyasî sistemde böyle bir yasaklamanın meşru kabul edilebilmesi öncelikli olarak söz konusu edimde insanların uğrayacağı/uğradığı bir zararın mevcut olduğunun kanıtlanmasını/gösterilmesini gerektirir. Gerçi pek çok yerde, nefret söylemi ile ifadeye yasak getirme talebinin ahlâkî meşruiyeti sanki aşıkârmış gibi davranıldığına ve bu tür bir gerekçe gösterme çabasına hiç girilmediğine sıklıkla tanık oluyoruz. Bununla birlikte ciddi teorisyen ve yazarlar bir edimi yasaklayarak bir ceza nesnesi haline getirmek için ahlâkî bir gerekçe ve bir zararın varlığının ileri sürülmesinin gerektiğini farkındadırlar. Bu sebepten nefret söylemi suçu savunucuları, oldukça zor bir işe girişerek, bağlam ve söylendiği koşullardan bağımsız olarak *belli türden ifadelerin* toplumda bir zarara yol açtığını göstermeye çalışırlar.

Nefret söyleminin kriminalize edilmesine gerekçe olabilecek zararın kamusal zarar ve/veya hedefteki grup üyelerine yönelik zarar olmak üzere iki şekilde ortaya çıktı ileri sürülür. Nefret söyleminde bir zararın var olduğuna dair birincil ve temel argüman söz konusu türdeki ifadelerin, nefret suçları olarak tanımlanan eylemler için uygun ve elverişli iklimin yaratılmasına hizmet ettiğidir. Buradan hareketle nefret söyleminin bir bütün olarak topluma veya kamu düzenine zarar verdiği ileri sürülmektedir. Nefret söylemi suçu savunucularının ikincil argümanı söz konusu türdeki ifadelerin bizzat hedef aldıkları grubun üyeleri üzerinde psikolojik zarara yol açtığı iddiasıdır. Bu yaklaşıma göre bu tür ifadeler hedefledikleri insanlar üzerinde doğrudan mental ve duygusal ıstıraba ve acıya sebep olurlar.(Cohen-Almagor, 2006: 154; Nielsen, 2002; Sadurski, 1994: 77; Post, 1995: 293)

Son dönemde yazdığı *Nefret Söylemindeki Zarar* (Harm in the Hate Speech-2012) kitabında Jeremy Waldron nefret söylemi suçunu destekleyecek şekilde benzer bir argümana başvurmuştur. Waldron, Rawls’ın iyi-düzenlenmiş bir toplumun (well-ordered society) nasıl olması gerektiğine dair görüşlerini kullanarak nefret söylemi suçu lehindeki argümanını inşa ediyor. Buna göre, böyle bir toplum herkese adilane veya eşit saygı ile muamele edileceğine dair üyelerine güvence sunar. Waldron’a göre iyi düzenlenmiş bir toplumun üyelerine sunduğu bu güvence, nefret söylemi ile tahrip edilir ve bozulur. Waldron bu güvenceyi herkesin faydalandığı bir kamusal iyi olarak kabul eder. Azınlık gruplara karşı yapılan nefret söyleminin bulunduğu bir ortamda bu konularda farkındalığı olan güvenlik ve adalet birimleri insanları nefret kaynaklı saldırılara karşı koruyabileceklerini teslim eder. Bununla birlikte Waldron’a göre nefret söyleminin olduğu bir ortamda insanlar kamusal iyi olan bu genel ve yaygın güvenceden artık mahrum durumdadırlar (Waldron, 2012: 85).

Waldron toplumdaki bu güvence için çevre metoforunu kullanarak nefret söyleminin iyi-düzenlenmiş bir toplumun atmosferini bozacağını, adeta havayı kirleteceğini belirtiyor. Buna göre nefret söylemi saygı, onur ve sunulan güvence ekolojisine zarar verecektir (Waldron, 2012: 96). Waldron bu tür nefret söylemlerinin bulaşıcı bir etkiye sahip olduğunu ve insanlar arasında hızla yayılabileceğini ve sonuçta bir iki tane değil ama çok sayıdaki bu türdeki ifadelerin hedefteki grup üyelerinin güvencesini tahrip edebileceğini ileri sürmektedir. Waldron nefret söyleminin zararını tek tek nefret söylemi eylemlerinde değil, bunların birleşik etkisinde görmektedir. Buna göre tek tek bakıldığında önemsiz görülebilecek milyonlarca eylemin küçük etkisi toplamda büyük bir toksik etki üretebilir, öyle ki bu bir tür yavaş ve sinsice zehirlenme halidir. Bu sebepten Waldron bireysel eylemler üzerinde yapılacak düzenlemelerin bu ölçeği ve nedensellik hızını değil, bu tür eylemlerin nihai sonuçlarını ve kümülatif etkisini dikkate almaları gerektiğini ileri sürmektedir (Waldron, 2012: 97).

Waldron'un ana argümanı nefret söyleminin kamusal bir mal veya iyiye zarar verdiği gerekçesiyle yasaklanması gerektiği yönündedir, ancak bu tür ifadelerin bizzat hedefindeki kişilere psikolojik ve mental zarar vereceğini de sık sık ima ediyor (Waldron, 2012: 10). Ancak Waldron, nefret söyleminin kriminalize edilme gerekçesi olarak bireyler üzerinde yaptığı/yapacağı zararı açıkça gerekçe göstermekten kaçınıyor. Hatta Leiter yaptığı bir yorumda, Waldron'un aslında aşağılanan ve hakaret edilen insanların ızdırap duyacağını ve başka psikolojik zararlara maruz kalacağını pek çok yerde insanî ve haklı bir biçimde ifade etmesine rağmen, meseleyi bu şekilde koymak yerine psikolojik zararı siyasi akademik lisanın diline büründürdüğü için Waldron'u eleştiriyor (Leiter, 2012: 9). Lakin Waldron psikolojik acı ve ızdırap üzerinden tanımlanan bir zarar kavramına başvurarak ifade hürriyeti gibi bir hakkın sınırlanmasını talep etmenin ne denli "dayanaksız görüneceğinin" farkında olmalı ki bundan kaçınıyor.

Nefret söylemi suçunu destekleyen başka bir görüş yine benzer şekilde eşitlikçilik felsefi temelinden giderek bu tür söylemlerin belli bir zarar ürettiğini savunmaktadır. Buna göre nefret söylemi hedefteki grupları eşitsiz gören inanç ve tutumların yaygınlaştığı ve güçlendiği kültürel olarak baskıcı bir toplum yaratıyor. Böyle bir toplumda hedefteki grupların fikirleri ve görüşleri fikirler piyasasında eşit şekilde yer alamıyor. Buna göre esasında eşitsizlik savunusu olan nefret söylemleri üç temel zarara yol açıyor. İlk olarak hedefteki grupların ahlâken aşağı değerde olduğuna dair inancı hâkim hale getiriyorlar. İkinci olarak hedefteki kişilerin de bu hâkim söyleme inanmalarına yol açabiliyor. Öyle ki, bu baskıcı hava kişilerin öz-saygılarını ve diğerleriyle ahlâken eşit oldukları fikrini tahrip ediyor. Ve son olarak eğer hedef grup üyeleri bu görüşlere inanırlarsa bu fikirleri çürütmeye kolay kolay girişmiyorlar veya girişmeler bile hâkim kültür tarafından bu karşı çıkış dikkate alınmıyor. Devletin her bir iyi hayat anlayışı karşısında tarafsız kalarak ifadelerle müdahale etmemesi aslında bu grup üyelerinin seslerinin fikirler piyasasında adil bir şekilde duyulmasına engel oluyor ve de bu grup üyelerinin ifade hürriyetlerini kullanmalarını kısıtlayan bir etki yaratıyor. Bu argüman üzerinden gidilerek ifade hürriyetini tarafsızlık adına korumaya hizmet eden devletin tarafsızlığının nihayetinde taraflılık anlamına geldiği iddia ediliyor. Buna göre söz konusu eşitsizliği gidermenin veya eşitliği sağlayabilmenin yolu devletin bu konuda nefret söylemine maruz kalanların yanında yer alarak taraflı davranmasıdır. Sonuçta bu fikrin destekçileri devletin eşit ilgi ve saygı ilkesi argümanı temelinde çeşitli şekillerde ifadeye müdahaleyi meşrulaştırmaya girişiyorlar.(Levin, 2010: 1-6) Nefret söylemi suçu destekçileri ifade hürriyeti konusunda tarafsız bir pozisyon almanın aslında taraflı olan sonuçlar ürettiğini ileri sürüyorlar. Bu argümana göre tarafsızlık pozisyonu savunanlar bağlamsız ve tarihsiz bir yaklaşım benimsiyorlar ve mevcut baskı, eşitsizlik ve güç ilişkileriyle ilgili hayati unsurları görmezden geliyorlar (Eckert, 2010).

NEFRET SÖYLEMİ SUÇU İNŞASINDAKİ YAPISAL KUSURLAR

Eğer ifade hürriyeti gibi doğal veya temel bir özgürlük kısıtlanacak ve belli bir ifade tipi suç olarak tanımlanarak cezaya tabi tutulacak ise bu suçun tanımının net bir şekilde yapılması gerekir. Herhangi bir kişiyi "bir suç" işlediği gerekçesiyle para veya hapis cezasına çarptırıcaksanız suçun ne olduğunun şüpheye ve belirsizliğe yer bırakmadan ve keyfiliğe ve tarafgirliğe açık olmayacak biçimde tanımlanması gerekir. Eğer belli bir edim cezaya bağlanacaksa mağdurun kim veya kimler olduğunun belirlenebilir olması, zararın ne olduğunun tanımlanması ve söz konusu zararın kanıtlanabiliyor olması beklenir.

Nefret söylemi suçu icat etme girişimi genel olarak özgürlük ilkesi ve özel olarak da ifade hürriyeti bakımından hayati problemler barındırıyor. Bu problemlerin önemli bir kısmı bu suçu tanımlamaya ilişkin yapısal hayati kusurlardan kaynaklanıyor. Bu problemler üç başlık altında toplanabilir: a) *Mağdurun Belirsizliği*, b) *Edim-Zarar İlişet Bağının Koparılması*, c) *Kanıtlanabilirlik Eksikliği*

Mağdurun Belirsizliği

Nefret söylemi suçu icat edilme girişimindeki en temel ve birincil kusur mağdurun belirsizliği ile ilişkilidir. Öyle ki belli bir nefret söyleminin mağdurunun kim veya kimler olduğu kimliği belirlenmiş belli ve somut kişiler şeklinde asla gösterilemez. Ortada soyut, belirsiz ve değişken bir mağdur profili vardır. Nefret söylemi suçu destekçileri genellikle belli bir kimliğe yönelik nefret söyleminin mağdurunun o grubun bütün üyeleri olduğu görüşünü benimserler. Bu iddiaya göre söz konusu ifade hedefindeki kimliği taşıyanların tümü açısından ortak ve kolektif bir mağduriyet yaratmaktadır. Aslında burada belli kişilerin maruz kaldığı belli bir zarardan söz edilmez, zira iddia edilen zarara maruz kaldığı gösterilecek mağdur bir kişi yoktur. Bu yüzden o grup adeta kolektif bir varlık ve kişi olarak telakki edilmiş olur. Bu yüzden de nefret söylemi vasıtasıyla belli kişilere değil, aslında kolektif bir kimliğe

zarar verildiği ileri sürülmüş olmaktadır. Örneğin “siyahlar iğrenç kokuyorlar” gibi bir ifadenin siyah olan kişilerden kaçında nasıl bir mağduriyete yol açtığı veya açacağı gösterilemez. Burada, bir mağdur tanımlama girişimi bu tür bir ifadenin “mağduru” aslında “siyah ırk mensubiyeti” yani bir *kollektif kimlik* olarak formüle ediyor görünmektedir. Dolayısıyla nefret söylemi suçu kabul edildiğinde “siyahlar iğrenç kokuyorlar” ifadesini yasaklamak ve bunu söyleyeni cezalandırmak için mahkemelere başvurma hakkına sahip olmak için o ifadeden dolayı mağdur olmuş olmanız şart değildir, siyah olmanız (ki bu şart bile aranmayabilir) yeterli olacaktır. Dolayısıyla aslında burada bir kollektif kimliğin mağdur kabul edilmesinden ve o kimliğin üyesi olanların o kimlik adına belli haklarla donatılmasından söz ediyoruz. Oysa özgürlüğü sınırlanan ve bir cezaya çarptırılan belli bireysel bir kişidir.

Nefret söylemi suçu inşasında mağdur tanımına ilişkin problemin ikinci yönü mağdur grup veya kimliklerin sabit olmayışı ile ilgilidir. Örneğin her türlü gruba veya kimliğe yönelik nefret söylemini yasaklamak gibi genel bir kriter söz konusu değildir. Belli ve çoğunlukla tanımlanmış ve listelenmiş kimliklere yönelik olan ifadelerin cezalandırılması talep edilmektedir. Nefret söylemi suçu inşasında söz konusu olan, önce bir edimin suç olarak tanımlanması ve bu edime/suçla maruz kalanların mağdur olarak kabul edilmesi değildir. Burada önce mağdur kollektif kimlikler belirlenir, ardından mağdur olarak kabul edilen kimliklere yönelik belli edimler/ifadeler suç olarak kabul edilir. Dolayısıyla söz konusu veya müstakbel “mağdur kollektif kimlikler listesi” sürekli değişkenlik göstermektedir. İlk nefret suçu mağdur listesine Nazilerin yaptığı soykırım sebebiyle Yahudiler, geleneksel cinsiyetçi ayrımcılık sebebiyle kadınlar ve Amerika'nın kölelik geçmişi sebebiyle siyahlar girdi. Zaman içinde çok farklı gruplar mağdur olarak tanımlanma ve korunma talepleri ile ortaya çıktı, böylece her geçen gün listelere yeni kimlikler eklenmiş oldu. Başlangıçta ırkçı ifadeleri kast etmek için kullanılan nefret söyleminin kapsamı obez veya zihinsel engelli olan gruplar gibi başka “zayıf gruplar”ın da dâhil edilmesi talepleriyle genişlemeye devam ediyor ve daha da genişleyecek gibi görünüyor (Heinze, 2006: 566-567). Çünkü nefret suçu kavramı, suçun edim üzerinden değil, mağdur üzerinden tanımlanması gibi hayati bir defo barındırıyor.

Mağdur listesinde kimlerin olacağı ülkeye göre, o ülkenin tarihine, politik güç ve dengelerine göre veya o ülkedeki etnik, dinî, mezhepsel vb. farklılıkların yapısına göre değişebilir bir nitelik göstermektedir. Nefret söylemi suçu destekçileri bu belirsizliği bir nebze olsun gidermek için mağdurlar olarak kimlerin belirleneceği konusunda bir kıstas bulmaya çalışıyorlar. Azınlık gruplar, zayıf gruplar veya saldırıya açık gruplar gibi bir takım tanımlamalar zikrediliyor. Zayıf grup ifadesi göreceli daha yaygınlaştı, lakin zayıf grup (vulnerable group) tanımı da içinde pek çok problemi barındırıyor. Hangi grupların zayıf sayılacağı, belli ülke ve bölgelerde mi yoksa bütün dünya ölçeğinde mi bu tanımlamanın yapılacağı, bir dönem zayıf olarak kabul edilen grupların sürekli bu kategoride kalıp kalmayacağı, bu konularda nasıl ve kimin karar verici olacağı gibi bir sürü sorun var.

Sadece bir iki örnek verelim. Bugün için bilhassa Avrupa ülkelerinde zayıf grup olarak Yahudileri kabul etmek pek makul değil, aksine Müslümanları zayıf grup olarak kabul etmek çok daha makul ve realiteye uygun görünüyor. Başka bir açıdan ABD’de Evangelical Hristiyanlar seküler bir toplumda savunmasız bir grup olduklarını ileri sürüyorlar ve bu gerekçeyle devletten seküler entellektüellerin kendileri hakkındaki ifadelerine yönelik düzenleme talep ediyorlar (Leiter, 2012: 14-15).

Edim-Zarar İlliyet Bağının Koparılması

Nefret söylemi suçu bir suç tanımlanırken zaruri olan belli bir muhtemel/mevcut zarar ile cezalandırılacak edim arasındaki neden sonuç ilişkisini âdete koparıyor ve yok ediyor. Ya da daha doğru bir ifade ile bir edimin yasaklanmasının meşruiyeti için bu edimden kaynaklı gösterilebilir kuvvetle muhtemel oluşacak bir zarar veya mevcut bir zarar aranmasını şart koşmuyor. Oysa bu illiyet hem ceza hukuku hem de ifade hürriyeti açısından hayati bir öneme sahiptir. Eğer belli bir vakada, belli bir kişi veya grubun uğradığı/uğrayacağı belli bir zarar ile söz konusu edim arasında bir illiyet aramak yerine, baştan verili kabul edilen genel ve dağınık bir zarar kavramında hareket edersek ifade hürriyeti adına geriye pek bir şey kalmaz.

Nefret söylemi suçu somut vakalarda böyle bir zararın olup olmamasından bağımsız olarak, belli bir gruba yönelik ifadelerde “zararı” baştan verili kabul ediyor. Dolayısıyla belli bir edimde belli bir mağduru yaşadığı belli bir zararı aramaya ihtiyaç duymuyor. Bu nefret söylemi suçu tanımının mantıksal bir sonucudur. Çünkü nefret söylemi suçunda zarar tanımı belirsiz ve dağınıktır, bilindik anlamda yani tehdit, iftira, yaralama, dolandırma vb. suçlardakine benzer bir zarardan bahsedilmez. Nefret söylemiyle ortaya çıkabilecek “zarar” genellikle psikolojik ve sosyolojik bir takım

“etkiler” üzerinden tanımlanmaya çalışılır. Psikolojik zarar bu tür söylemlerin kişiler üzerinde incinme, aşağılanma ve kendini kötü hissetme gibi birtakım psikolojik etkilerine göndermede bulunur. Sosyolojik zarar ise bu tür söylemlerin yaratacağı sosyal çevrenin bu grup üyelerinin maruz kalabileceği olası bazı negatif durumlara veya suçlara göndermede bulunur. Nefret söyleminin yaratacağı “zarar” açıklanırken “nefret ve şiddet ortamına katkı yapmak” gibi kanıtlanması ve doğrulanması mümkün olmayan veya “gelecekte olma olasılığı taşıyan zarar” gibi tanımlamalara başvuruluyor. Örneğin “kişinin aşağılanma veya alay edilme korkusu hissetmeden caddede yürüyebilmesi” (Waldron, 2012:220) gibi bir duyguya başvurulur “zarar” belirsiz, dağınık ve eylemle doğrudan ilişkisi kurulamayan bir kategoriye indirilmiş oluyor.

Böyle bir psikolojik ve sosyal etkinin cezalandırmayı gerektiren bir zarar olarak kabul edilmesi ciddi bir felsefî ve ahlâkî tartışmanın konusudur. Bu kabul edilse bile söz konusu zararın nasıl tespit edileceği, nasıl kanıtlanacağı ve bu zararlar ile nefret söylemleri arasında ilişkinin nasıl gösterileceği belirsizdir. Aslına bakılırsa imkânsızdır. Bu imkânsızlık sebebiyle nefret söylemi suçu destekçileri belirsiz ve dağınık bir zarar anlayışına dayanmak zorunda kalırlar.

Bu muğlak zarar tanımına bir de mağdur tanımının kolektif olması eklendiğinde belli bir vakada belli bir kişi/kişilerin belli bir zararını göstermek yani ifade edim ile zarar arasında illiyet bağı kurmak imkânı kalmaz.(Jacobs&Potter, 1997) Dolayısıyla da nefret söylemi suçunda böyle bir illiyet şartı aranmaz. Onun yerine belli türdeki ifadelerin baştan kategorik olarak yasaklanması ve cezalandırılması talep edilir. Örneğin “Yahudilere soykırım yapılmamıştır”, “kadınlarla erkekler eşit değildir”, “Çingeneler hırsızlık yapar”, “eşcinseller ahlâksızdır” veya “Araplar pistir” gibi ifadelerin baştan yasak kabul edilmesi talep edilir.

Edim ve zarar illiyet bağının gözetilmemesi pek çok başka alanda yasakları desteklemeye uygundur. Örneğin pornografinin kadınlara yönelik olumsuz “genel bir kültürel çevre” yaratılmasına katkı sağladığı gerekçesiyle yasaklanması talep ediliyor. Buna göre pornografi kadınların sex objesi olarak görülmesine ve erkeklerden aşağı varlıklar olduklarının düşünülmesine katkı sağlıyorlar (MacKinnon, 1996). Böyle bir zarar anlayışından yola çıkarsanız neredeyse her şeyin yasaklanmasını savunabilir hale gelirsiniz. Örneğin savaş filmleri, şiddet içerikli bilgisayar oyunları, şiddet içerikli şarkılar, resimler ve karikatürlerin vb. şeylerin yasaklanması toplumda suçu ve şiddeti artırıyor veya suçu ve şiddet kültürünü besliyor diyerek rahatlıkla savunabilir.

Kanıtlanabilirlik Eksikliği

Kolektif kurban ve edim-zarar illiyet bağının koparılmasının neredeyse zorunlu bir sonucu nefret söylemi suçunun kanıtlanabilirliğinin yitirilmesidir. Belli bir vakada belli bireylerin uğradığı/uğrayacağı belli bir zarar aranmayınca bir ifadenin nefret suçu olup olmadığının belirlenmesi büyük ölçüde ya ifadeyi dile getirenin saikine ve/veya söz konusu kimliğe mensup olanların algısına bağlı olarak değerlendirilmek zorundadır. Niyet ve algıya bağlı olarak bir suçun varlığını kanıtlamaya girişmek ciddi sıkıntılar taşır. Failin saikinin ve mağdurun algısının tespit edilmesi, gösterilmesi ve kanıtlanması girişimi tartışmalı, sübjektif ve büyük ölçüde keyfî veya tesadüfî etkilere sonuna kadar açık bir çaba olacaktır.

Nefret suçu ve nefret söylemi suçu tanımlarında suçu tanımlamak için “failin söz konusu grup veya kimliğe yönelik önyargı veya nefret güdüsü ile suçun işlenmesi” ifadesine başvurulduğunu hatırlamak lazım. İnsanların bazı gruplar veya kimlikler hakkında olumsuz düşünme veya onları beğenmeme gibi bir özgürlüğe sahip olup olmadıkları tartışmasını şimdilik bir yana bırakacak olursak, failin açıkça kabul ettiği durumlar hariç bunu kanıtlamak hayli sıkıntılı ve tartışmalı olacaktır. Örneğin “eşcinselliğin bir sapkınlık olduğunu, eşcinsel ilişkiye girenlerin günahkâr ve yozlaşmış olduğunu” söyleyen bir dindar bunu kendi dini inancı veya değerleri çerçevesinde söylediği savunmasını rahatlıkla yapabilir ve üstelik kendisinin din, vicdan ve düşünce hürriyetine ve bunları yayma hürriyetine riayet edilmesini talep edebilir.

Diğer taraftan neyin nefret söylemi sayılıp neyin sayılmayacağı meselesi büyük ölçüde hedefteki grup veya kimlik sahiplerinin algısı referans gösterilerek belirlenecektir. Söz konusu gruplar nihayetinde kolektif bir yapı olarak kabul edildiğinde kim, hangi hakla, neyin ne kadar kendilerini incittiğini veya incitmediğini söyleyecektir. Hedefteki gruptan bu meseleye dikkat edenler söz konusu ifadeler konusunda aşırı hassas olabilirler, bazılarının ise hiç umurunda olmayabilir. Örneğin, Richard Wagner’in bestelerinin bir tv’de veya bir kent festivalinde çalınmasına

Yahudileri incittiği ve aşağıladığı gerekçesiyle tepki gösterilebilir. Bu durumda söz konusu organizasyon içinde bulunanlar nefret söylemi suçu işlemiş sayılabilirler mi? Bazılarına göre evet, zira İsrail’de Wagner’in bestelerinin çalınması konusunda orkestralara, duyarlılıklara saldırı oluşturduğu gerekçesiyle sınırlama getirildi (Cohen-Almagor, 2006: 77).

NEFRET SÖYLEMİ SUÇU İNŞASINDAKİ ARGÜMANTATİF KUSURLAR

Nefret söyleminin ifade hürriyetinin sınırlanması için meşru bir gerekçe olarak kabul edilmesini ve bir suç olarak düzenlenmesini savunmak bazı argümantatif kusurlar barındırıyor. Bunlar arasında önemli görünen üç tanesini; a) *İyi Olmaya Zorlamak veya Nefret Edilmeme Hakkı*, b) *Farklılıkları ve Çatışmaları Reddetmek* ve c) *Amaçlananın Tersini Sonuçlar Üretmek* başlıkları altın ele alacağız.

İyi Olmaya Zorlamak veya Nefret Edilmeme Hakkı

Özgürlükle ilgili söylenmesi gereken en önemli husus bireylerin özgür olduğundan bahsederken onların sadece “belirlenen veya tasvip edilen şekillerde olma” hakkına sahip olduğundan bahsedilmediğidir. İnsanların sadece doğru olanı değil, yanlış olanı da yapma hakkı vardır (Barry, 2003: 33). Bireylerin özgür olması “bizzat kendilerinin tercih ettiği şekilde olma” konusunda hakka sahip oldukları anlamına gelir. Nefret söylemi tartışmalarıyla ilgili olarak bir kişinin diğerlerinin hoşlanmadığı, beğenmediği, tasvip etmediği, yanlış ve hatalı gördüğü, rahatsız edici, can sıkıcı ve tiksindirici bulduğu fikir, inanç, kanaat veya duygulara sahip olup olamayacağı ve bunları ifade edip edemeyeceği sorusunun sorulması gerekir. İfade hürriyeti sadece “doğru ve uygun” bulunan görüşleri koruyan bir hak mıdır? Şüphesiz ki hayır. Eğer öyle olsaydı düşünce, vicdan, kanaat, inanç özgürlüğü ve bunların ifade edilmesi özgürlüğünden bahsetmek pek anlamlı olmazdı. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin ifade hürriyeti bağlamında geliştirdiği içtihatlardan biri ifade hürriyetinin “*sadece genel kabul gören, zararsız veya önemsiz fikir ve haberler için değil; fakat aynı zamanda devlete veya toplumun bir kısmına aykırı gelen, kural dışı, şaşırtıcı veya endişe verici olan fikir ve haberler için de geçerli*” olduğu yönündedir (Erdoğan, 2012: 221).

193

Nefret söylemi suçu tanımındaki bütün bu yapısal problemler aslında ifade hürriyetini tehdit eden ciddi bir zihniyetin izlerine işaret ediyor. Buradaki tehdit nefret söylemini cezalandırmanın arkasındaki amacın verilecek/verilmiş bir zararı cezalandırmak değil, “sakıncalı”, “tasvip edilmeyen”, “doğru ve hoş olmayan” bazı görüşleri cezalandırmaya dönüşmeye elverişli olmasıdır. Nefret söylemini yasaklamaya kalkışmak insanların diğerlerine ve onları temsil eden şeylere karşı aşağılama, nefret, tasvip etmeme, kınama, beğenmeme, tiksime vb. olumsuz görüş ve duygular beslememesini kanun zoruyla sağlamaya girişmek anlamına gelir. Nefret söylemi suçu insanları diğerlerini huzursuz ve rahatsız edecek, diğerlerinin canını sıkacak, sarsacak veya öfkeli edilecek görüş ve ifadelerden kaçınarak doğru ve uygun davranmaya, belki sosyal-siyasal nezakete uymaya ve daha iyi insanlar olmaya zorlamak anlamına gelir.

Böyle bir anlayış paternalizme kapı açmaktadır. Çünkü bu tür yasaklar devletin vatandaşlarını kendi ahlâki sorumluluklarını alabilecek ve kendilerini yönetebilecek bir yetkinlikte görmediği anlamına gelir. Bu açıdan bakıldığında nefret söylemini yasaklamak, devletin bazı “zararlı” fikirlerden veya bunların olumsuz etkilerinden vatandaşlarını korumak amacıyla sansür uygulamasıdır. Ranold Dworkin, nefret söylemi yasağına karşı çıkarken bu hususa dikkat çekmektedir ve demokratik bir toplumda ahlâki fail olarak vatandaşların bu tür görüşleri dile getirme ve duyma özgürlüklerini gerekli görmektedir.

“İlk olarak, ahlâken sorumlu insanlar hayat veya politikada neyin iyi neyin kötü olduğu konusunda veyahut adalet veya inanç meselelerinde neyin doğru neyin yanlış olduğu konusunda kendi kararlarını vermek konusunda (hakları üzerinde-ç.n) ısrar ederler. Hükümet ikna olabilecekleri düşüncesiyle tehlikeli veya saldırgan fikirleri duymaları konusunda vatandaşlara güvenilemeyeceği hükmünü verdiği zaman, vatandaşlarına hakaret eder ve onların ahlâki sorumluluklarını reddeder. Bizler, bireyler olarak onurumuzu ancak şu konuda ısrarcı olursak koruruz; hiç kimse – hiç bir memur hiç bir çoğunluk- o görüşü duymaya ve üzerinde düşünmeye uygun olmadığı gerekçesiyle bir görüşü bizden saklamak hakkına sahip değildir.”(Dworkin, 1997:200-1)

Bazıları ırkçı, cinsiyetçi, ayrımcı, din karşıtı, alaycı, dalgacı veya kindar olmayı kötü bir insan olmak ile eşdeğer görebilirler ve eğer dilerlerse çeşitli yöntem ve yollarla bu tür insanların davranışlarını değiştirmeye veya “olumlu” yönde etkilenmeye gayret edebilirler. Veyahut bu tür fikirlerin zararlı etkilerine karşı insanları eğitmeye ve uyarmaya

girişebilirler. Ne var ki “sakıncalı” veya “tasvip edilmeyen” görüş ve ifadelerle sahip insanlar üzerinde devlet zoru kullanmak ve insanları devlet zoruyla iyi insanlar olmaya zorlamak başka bir kategoridir. İnsanların iyi insanlar olmaya zorlanıp zorlanamayacağı felsefi olarak tartışılabilir bir konu olarak görülebilir, lakin özgürlükçü ve insan haklarını referans alan bir siyasî sistemde insanları bir şeye zorlamanın ahlâken kabul edilen meşru kriteri diğerlerinin haklarıdır. İnsan hak ve özgürlüklerini referans alan bir sistemde insanları iyi insan olmaya zorlamak meşru değildir, ancak insanları doğru davranmaya yani diğerlerine zarar vermeye, diğerlerinin haklarını ihlal etmeye zorlamak meşrudur.

Bu bağlamda eğer insanların fikir ve ifadeleri üzerine bir yasaklama getirilecekse bunun makul ve meşru gerekçesi bu ifadelerin belli insanların belli bir hakkını ihlal ettiği iddiası olmak durumundadır. O halde nefret söylemini kriminalize edebilmek için insanların nefret edilmeme, duygusal olarak incitilmeme, hor görülme vb. hakkı ve hakları olduğunu ileri sürmek gerekecektir. David Gordon’a göre hedefi belli bir kişi veya kişiler değil ise ve zarar açık ve mevcut bir tehlike içermiyorsa nefret söylemini yasaklamak için başvurulabilecek yegane argüman insanların “aşağılanmama” veya “nefret edilmeme” gibi bir genel hakkı olduğunun iddia edilmesidir. Buna karşın, Gordon insanların aşağılanmadan korunma gibi bir hakkının bulunmadığını belirtir (Gordon, 2012). Erdoğan, sözlerin bir tür şiddet olarak görülerek insanları incittiği ve bu şekilde insanlara zarar verdiği, dolayısıyla haklarını ihlal ettiği yolundaki argümanları ölümcül bir hata olarak görür. Erdoğan “hiç kimsenin incitilmeme hakkı yoktur ... şiddetin veya vandalizmin teşvik veya tahrik edildiği durumlar hariç, kelimelerin insanları yaraladığı veya incittiği düşüncesine prim vermemeli” demektedir (Erdoğan, 2003: 46). Norman Barry de Mill çizgisinden ilerleyerek şu sonuca varır: “Böylece, kendi kişiliğine veya mülkiyetine yönelik saldırılarda olduğundan farklı olarak, hiçbir kişinin kendisini incitebilecek sözlü saldırılara karşı koruma talep edemeyeceğine ilişkin temel liberal prensibe ulaşıyoruz” (Barry, 2003: 24).

194

Farklılıkları ve Çatışmaları Reddetmek

İfade hürriyeti söz konusu olduğunda şu basit üç olguya pek itiraz eden olmaz sanırız. İnsanlar genellikle; a) iyi ve kötünün, doğru ve yanlışın, güzel ve çirkinin ne olduğu konusunda farklı düşünürler ve sıklıkla çatışırlar, b) kendi inandıkları, kabul ettikleri, beğendikleri, onayladıkları fikir, inanç, kanaat ve değerlerin yaygınlık ve geçerlilik kazanmasını, benimsenmesini, korunmasını ve hâkim hale gelmesini arzu ederler ve c) pek çok kişi -belki de kendi görüşlerinin doğruluğundan pek emin olduklarından- bu arzuyu gerçekleştirmenin en kestirme ve doğal yolunu devletin zor kullanma yetkisinin “kendi lehlerine” kullanılmasında görürler. Özgürlükçü bir perspektiften (a) ile ilgili yapılacak olan şey bu olguyu yok saymak yerine kabul etmek, (b) ile ilgili olarak insanların bu arzuları yönünde hareket etmelerine mümkün olduğunca müsaade etmek ve (c) ile ilgili olarak bu eğilime² karşı sürekli uyanık olmak ve devlette siyasî tarafsızlık ilkesini katı bir biçimde korumaya çalışmak olmalıdır.

Nefret söylemi üzerine yasaklama getirmek insanlar arasındaki bazı temel farklılıkları ve çatışmaları yok saymak, aslında daha doğru bir ifade ile bazı farklılıkları gayri meşru görmek anlamına gelmektedir. İfade üzerine bu tür yasaklar getirilmek suretiyle belli bazı farklılıklar gayri meşru dolayısıyla devlet zoruyla bastırılması ve yasadışı hale getirilmesi gereken “yanlış”, “sakıncalı” veya “zararlı” görüşlere dönüştürülmektedir. Böylece belli bir iyi hayat anlayışı ve dünya görüşü referans alınmış, kayırılmış olurken bazı iyi hayat anlayışları, belli görüşler ise devlet zoruyla bastırılmış, yasaklanmış olmaktadır. Nefret söylemi suçu düzenlemeleri ile yukardaki (a) ile ilgili olarak farklılıkları olduğu gibi kabul etmek yerine belli farklı görüşler meşru diğerleri gayri meşru olarak etiketlemiş, (b) ve (c) ile ilgili olarak belli farklılıklar devlet tarafından benimsenip koruma ve destek görürken belli bazı farklılıklar ve görüşler devlet tarafında cezalandırılıp bastırılmış olmaktadır.

Bu bağlamda nefret söyleminin kriminalize edilmesini savunmaya devam etmek için iki itiraz yükselebilir. Bunlardan ilki nefret söylemine konu olabilecek görüşlerin yasaklanmayı ne kadar hak ettiğinin veya gayri meşru addedilmelerinin ne kadar yerinde olduğunu anlatmaya dönük çeşitli gerekçeler ve argümanlar getirmek olabilir. Lakin ifade hürriyeti gibi bir insan hakkının yine başka bir insan hakkının ihlali dışında bir gerekçe ile yasaklamaya dönük bu yöndeki her girişim insanların farklı oldukları ve bu farklılıkların sık sık birbiriyle çatıştığı gerçeğinin tescilini yapmak anlamına gelecektir. Burada akıld tutulması gereken husus, ifade hürriyetinin ve ifade hürriyetinin

² Trager ve Dickerson (2003: 40) “başkalarının yazdıklarını ve söylediklerini kontrol etme girişimini evrensel bir olgu” olarak teşhis edip, bu eğilimi “sansür dürtüsü” olarak adlandırmaktadırlar.

temsil ettiği özgürlüklerin (fikir, din, inanç, vicdan ve kanaat özgürlüğü gibi), hem sebebi mucibinin hem de deva olduğu derdin, insanların farklılıkları ve bu farklılıklarının yarattığı çatışma olduğudur. İnsanlar, pek çok durumda, kendi iyi hayat anlayışları veya dünya görüşlerinin doğruluğu, iyiliği ve faydalı olanı veya hakikati temsil ettiği konusunda emin ve ısrarcıdır. Bu yüzden ifade hürriyeti bu farklılıkları ve çatışmaları yönetmek için hem ahlâki, hem de işe yarar kıymetli bir ilkedir. Dolayısıyla söz konusu fikirlerin yanlışlığını, tehlikelerini veya zararlarını göstermeye çalışmak ontolojik ve kronik bir meseleye, mevzuu içinden çıkılmaz hale getiren geleneksel reflekslerle yaklaşmaya devam etmek anlamına gelir. Katolik Kilisesi Hristiyanlığın kendi onayladıkları dışındaki her türlü yorumunu yasaklayıp, engizisyon mahkemelerinde ağır şekilde cezalandırırken bu fikirlerin tehlikeli, yanlış, zararlı, küfür, dinden çıkma, dine karşı gelme vb. olduğu yönünde sayısız “gerekçeye” başvuruyordu.

Nefret söylemi suçu düzenlemelerinin neredeyse ilk örneklerinden biri Almanya’daki Nazi dönemi ve soykırımla ilgili olanıdır. Almanya’da “toplumun bir kesimine nefreti öngören düşüncelere 5 yıla kadar hapisle cezalandırılan” ceza kanununun 5. maddesi 1994 yılında yeniden gözden geçirildi. Yasa’ya “Nasyonal Sosyalist yönetim döneminde işlenen herhangi bir suçu destekleme, inkâr etme ve önemsizleştirme” tanımı da eklenerek yasaklanan ifadelerin alanı genişletildi (Trager&Dickerson, 2003: 10-11). Bu düzenleme ile tarihin belli bir dönemi ile ilgili “farklı” bir fikir, inanç ve görüş geliştirme, bunları tartışma ve diğerlerine iletme konusunda insanlara yasak getirilmiştir. Böylece belli bir tarihsel dönemin devletin kabul ettiği ve onay verdiği bir gerçeklik ve değer biçme tarzı dışında anlaşılması ve üzerine tartışma yürütülmesi yasaklanmış olmaktadır. Bu yasak Neo-Naziler veya Holokost Revizyonistleri (1980’lerde ortaya çıkan ve Yahudi Soykırımını reddeden bir grup) gibi kesimlerin siyasî görüşlerinin propagandasını yapmalarını olduğu kadar, bu meselenin akademik veya tarihî olarak araştırılması ve tartışılmasını da kapsamaktadır (Trager&Dickerson, 2003: 40-41).

Soykırımın çeşitli şekillerde inkârı gerçeğin çarpıtılması, yalan, yanlış veya iğrenç bulunabilir, bazı insanları öfkeli edebilir, üzebilir, incitebilir veya acılarını depreştirebilir. Ancak bunlardan hiçbiri bir meselede farklı düşünenlerin kendi görüşlerini dillendirmesinin yasaklandığı gerçeğini değiştirmez. Arkalarındaki saikler ve ifadelerin gerçeklikle bağları her ne olursa olsun, “soykırım yapılmamıştır” ifadesine ceza vermek, “dünya dönüyor” ifadesine ceza vermekle aynı nitelikte bir girişimdir. İnsanların eşit olduğu fikrini benimsemek ile insanların ırk veya cinsiyet temelli eşitsizliği fikrini benimsemek en nihayetinde fikri, ahlâki veya siyasî farklılıklardır. Bir fikrin değil de diğerinin bize daha doğru ve sempatik gelmesi bu gerçeği değiştirmez. Devlet eliyle birinin yasaklanıp cezalandırılması devletin birbiriyle yarışan ve çatışan görüşlerden birinin lehinde diğerinin ise aleyhinde durması anlamına gelir. Böylece beğenmediğimiz görüş ve yaklaşımları elimizdeki yasaklar listesine alarak ifade hürriyetini “kullanıldığında ciddi bir farklılık oluşturmayacak” denli daraltılmış ve budanmış bir hale getirmiş oluruz (Schauer, 2002: 88).

Nefret söylemini kriminalize etmeyi savunanların yapabileceği ikinci itiraz, nefret söylemi düzenlemeleri ile yasaklananın (farklı) fikirler değil hakaret, alay etme, aşağılama veya küfür niteliğine sahip incitici ve saldırgan ifadeler olduğudur. Özgürlüğün insanların diğerleri hakkında kötü ve olumsuz fikir ve duygular besleme hakkını da içermesi gerektiği argümanını bir yana bıraksak bile, insanların farklı olduğu ve bu farklılıkların sıklıkla çatışabilir olduğu gerçeği nedeniyle muhalif veya eleştirel söylem ile nefret söylemini ayırmak pek kolay bir iş olmayacaktır. Nefret söylemi suçundaki yapısal kusurları anlatırken nefret söylemi suçunun muğlaklığı sebebiyle keyfiliğe ve tarafgirliğe açık bazı yönlerine işaret etmiştik. Onlarla birlikte değerlendirildiğinde, hangi ifadelerin insanları “incittiği” hangi ifadelerin ise “eleştiri” sınırlarında kaldığını belirlemek, insanların büyük ölçüde hakkaniyetini kabul edeceği kriterlere bağlanabilir bir konu olmanın çok uzağındadır. İnsanlar kendi değerleri, dinleri, inançları vb. konularında bunlara ilgisiz veya bunlara karşıt insanlarla kıyaslandığında haklı olarak çok daha hassastırlar. Ancak aynı hassasiyeti muhaliflerden beklemek anlamlı değildir. Örneğin inançlı birinin dinî bir meselede hakaret veya aşağılama olarak göreceği bir ifade, o dinin inançsızlığı açısından bir hakikatin ifadesi veya yerinde bir eleştiri olacaktır. “Hz. İsa’nın Tanrının oğlu olmadığı, peygamber olmadığı veya Hz. İsa diye birinin var olduğuna dair tarihsel kanıtların bulunmadığı vb.” şeklindeki ifadeler inanmayan açısından eleştiri, inanları açısından hakaret ve incitici ifadeler sayılabilir.

Bu mesele hükümetleri, parlamentoları, mahkeme ve yargıçları veya entellektüelleri çifte standart tuzağına düşürmeye çok müsaittir. Meselenin aslının farklılıklar ve bu farklılıkların yarattığı çatışmalar olduğunu reddetmek ve bu konularda tarafsız ve objektif kriterler mevcutmuş gibi yapmak, bu çifte standardı gönüllü buyur etmek demektir. Buna örnek olarak nefret söylemi suçunu destekleyenlerden Waldron’un bir vaka konusunda aldığı

pozisyon iyi bir örnek olacaktır. Söz konusu vaka 2005 yılında Danimarka’da *Jyllands Posten* gazetesinde yayınlanan Hz. Muhammet’i konu edinen karikatürlerdir. Bu karikatürlerin ifade hürriyeti korumasında mı olduğu, yoksa bir nefret söylemi suçu mu oluşturduğu konusunda çeşitli tartışmalar yapıldı. Genel olarak nefret söyleminin kriminalize edilmesi lehinde görüşlere sahip olan Waldron Hz. Muhammed karikatürleri vakasında bariz bir çifte standart içine düşmüştür. Waldron söz konusu karikatürlerin “*Müslümanlara yönelik bir hakaret olarak görülme yerine İslam’ın bir eleştirisi olarak kabul edilebileceğini*” ileri sürüyor (Waldron, 2012: 125). Waldron’a göre bu karikatürler kendi tarzlarıyla Hz. Muhammed’in öğretileri ile modern cihat anlayışının şiddet içeren yönü arasındaki bağlantı tartışmasına katkı sağlıyorlar. Waldron’a göre eğer bu karikatürler Müslümanların çoğunun şiddeti desteklediğini ima etmek amacıyla tasarlanmış olsaydı, o zaman Müslümanlara yönelik bir hakaret olmaya “*yaklaşmış olacaktı*” (Waldron, 2012: 125). Waldron yayınlanmış karikatürler hakkında açık ve net bir karar vermek yerine, spekülasyona başvuruyor. Oysa kendi getirdiği argümanlar temelinde bunları nefret söylemi kapsamına dâhil etmek gerekirdi. Ancak Waldron böyle bir değerlendirmenin temelde ifade hürriyetinde nelere mâl olacağını “*birden bire fark ediyor*” gibi görünüyor. Bu noktada, benzeri karikatürler ABD’de ve Martin Luter King kullanılarak yapılmış olsaydı, siyahî kültürün şiddet ve suçla ilişkisini ima ediyor olsaydı değerlendirme nasıl olurdu diye üzerinde düşünmek gerekiyor.

Waldron’un “*Müslümanlara yönelik bir hakaret olarak değil, İslam’ın bir eleştirisi*” olarak görülebileceği değerlendirmesi üzerinden giderek muhalif söylem ile nefret söylemini ayırt edebileceğimiz bir ölçünün mümkün olduğu ileri sürülebilir. Bu ölçü insanlarla fikirler arasında yapılan bir ayırım üzerine dayandırılabilir. Buna göre söz konusu ifadeler fikir ve inançlara (İslam’a) değil, kişilere (Müslümanlara) yönelik yapıldığında nefret söylemi olarak değerlendirilmesi gerektiği söylenebilir. Ne var ki, insanların kendilerine hakaret etmekle inançlarına veya fikirlerine hakaret etmek arasında aşkâr bir ayırım yoktur. Örneğin Katolikliğe “hakaret” edildiğinde “Katoliklere” hakaret edilmiş olmadığını ileri süremeyiz, zira Katolik olmayı tanımlayan veya belirleyen Katolikliğin akideleridir. Yani Katolik olmayı Katoliklik belirler. Örneğin bu durumda, “Hz. İsa’nın babasız dünyaya geldiği akıldışı ve komik bir yalandır ve bize bunu söyleyen Hristiyanlar yalan söylüyorlardı” cümlesinin ilk kısmını eleştiri ikinci kısmını hakaret olarak mı kabul etmemiz gerekecek? Bu ölçü dikkate alınrsa nefret söylemi düzenlemeleri anlamlı bir fark yaratmayacak, pek çok davada cezadan kaçınmak için küçük bir hile yetecektir. Örneğin eşcinselliği, eşcinsel yaşam tarzlarını veya eşcinsellerin taleplerini “yerden yere vurup” hedefim eşcinseller değil, eşcinsellikten diyen savunmalar yapılacaktır.

Nefret söylemini kriminalize etme girişimindeki en büyük kara delik, neyin nefret söylemi olduğunun tanımlanması ve belirlenmesindeki kavramın doğasından gelen inanılmaz muğlaklıktır. Nefret söyleminin suç olarak kabul edilmesi üzerinde uzlaşılsa bile, neyin bu suç kapsamına girdiği neyin girmediği meselesi her zaman içinden çıkılmaz çekişme ve tartışmaların doğal zemini olacaktır. Bu muğlaklık ifade hürriyeti gibi en temel ve hayatî bir insan hakkının kullanımını keyfilik ve tarafgirliğe alabildiğine açık hale getirecektir. Neyin nefret söylemi olup olmadığının belirlenmesinde kazanan tarafları siyasî dengeler, halkla ilişkilerdeki beceriler, lobi faaliyetlerindeki başarı, kamuoyu algısını üretme ve yönetme güç ve imkânına sahip olmak gibi unsurlar şekillendirecektir. Bu usul, insan hakları dışındaki politik kararların alınması için uygun veya tercih edilir görülebilir, ancak eğer insan haklarının garanti altında olduğu bir siyasî sistemden bahsedeceksek temel hürriyetler için bu kabul edilemez bir usuldür.

Amaçlananın Tersini Sonuçlar Üretmek

Beşerî alana yapılan zorlayıcı müdahale ve düzenlemelerin öngörülemez ve belki de çoğu negatif yan sonuçlara yol açacağı görüşü pek çok kişi tarafından dile getirilmiştir. İfade hürriyeti söz konusu olduğunda müdahale ve yasakların söz konusu müdahale ve yasak ile güdülen amacın tam tersi sonuçlara yol açabileceğini fikri veya iddiası üzerinde durulmaya değer bir görüştür.

Nefret söyleminin yasaklanmasını savunanların temel argümanı nefret söyleminin toplumda nefret kaynaklı suçlara kaynaklık ettiği veya bu suçları artırdığı, hedefteki grupların tehdit ve tehlike altında yaşamak zorunda kaldığı tekinsiz bir iklim yarattığı veya hedefteki grupların nefret söylemlerinden duygusal veya psikolojik olarak incindiği/zarar gördüğü şeklindedir. Bu durumda nefret söylemlerinin yasaklanmasından beklenen fayda bu tür fikir, inanç, önyargı veya kanaatlerin benimsenmesini ve yaygınlaşmasını mümkün olduğunca azaltmak, dolayısıyla ifadî veya eylemsel nefret suçlarını azaltabilmek gibi görünüyor.

Buna karşın John Stuart Mill'den bu yana ifade hürriyetini savunanların önemli argümanlarından biri yasaklamanın “sakıncalı”, “yanlış” veya “zararlı” bulunan görüşleri geriletmek yerine tam tersi bir sonuca yol açacağı yönündedir. Bu görüşe göre ifade hürriyetinin korunması bir fikirler serbest piyasasının işlemesi anlamına gelir. Bu piyasada serbestlik korunduğu sürece iyi fikirler veya hakikatler kötü fikirleri veya yanlışları kovacaktır. Zira özgürlük “kötü/yanlış” fikirlerin açıkça tartışılması, deşifre edilmesi ve çürütülmesine izin verirken, bir fikrin yasaklanması bu fırsatı ortadan kaldıracığı için adeta söz konusu fikre “*bir nevi dokunulmazlık kazandırılmış*” ve belli bir avantaj sağlamış olacaktır (Erdoğan, 2003: 42).

Nefret söylemini yasaklamanın bu tür fikir ve görüşleri geriletmek yerine hedefteki gruplara yönelik nefret ve öfkeyi artırma olasılığı oldukça yüksektir. Aslında toplumlardaki nefret söylemi nefretin sebebi değil, daha ziyade çeşitli sebeplerle var olan “nefretin” sonucu olarak görülebilir. Toplumlar da grupların birbirlerine yönelik çeşitli nefret ve önyargıları varsa bunun çeşitli kaynak ve sebepleri var demektir (Boyle, 2010: 66). Nefret söylemini yasaklamak bu sebepleri ortadan kaldırmadığı gibi, söz konusu grupların korunduğu, güçlendiği, ayrıcalıklı hale getirildiği, her yeri kuşattığı, diğerlerinin yaşam tarzları, inançları veya değerlerini tehdit ettiği, iş ve ekonomik alanlarda onlara öncelik tanıdığı vb. iddiaların ortaya çıkması ve bunların alenen olması da el altında iletilip paylaşılmasına yol açabilir. Bazı insanlar söz konusu gruba yönelik ifadelerinden dolayı ceza aldıkça, gruba yönelik öfke ve düşmanlık muhtemeldir ki daha da pekişecektir. Yasaklama ve ceza söz konusu gruba yönelik önyargı veya olumsuz görüşleri ortadan kaldırmadığı gibi bunları doğrulamaya dönük bir tür kılıf işlevi görebilecektir.

Fikirleri yasaklamanın genel etkilerinden biri, kendini barışçı şekilde ifade edemeyen insanların şiddete başvurmalarıdır. Fikirler ve ifadeler üzerindeki yasaklamalar onların yok olmasına değil, farklı kanal ve mecralara akmalarına sebep olur. Yasaklamalar ılımlı ve şiddet karşıtı kişileri bile şiddetin gerekliliğine ikna edebilir. Fikir ve görüşleri açıklama, anlatma, savunma ve yayma fırsatları ellerinden alındığı için bu kişiler açısından şiddetin tek çıkar yol olarak “meşru” bir araç olarak kabul edilmesi kolaylaşır. Yasaklamalar illegal ve gizli örgütlenmelerin önünü açar. Yasaksız ve şeffaf ortamlarda daha kolay izlenen, gözlemlenen ve fark edilen kişi, fikir, plan, girişim ve örgütler yeraltına iner. Böylece nefret suçlarını önceden engelleme ve tedbir alma fırsat ve imkânları da daralmış olur.

Bu bağlamda yasaklamaların gerekçelerinden bir olan nefret söylemlerinin nefret suçlarını artırdığı şeklindeki varsayımın temelleri zayıftır ve tam tersinin geçerli olabileceğini düşündüren deneyim ve örnekler bulmak mümkündür. Yasaklama ve sansürün şiddet ve suçu azaltmak yerine artırdığına yönelik örneklerden birini Norman Barry pornografi konusunda vermektedir. Buna göre pornografi konusunda en az sansür ve kısıtlamanın bulunduğu Danimarka ve Japonya’da cinsel suçlar en düşük oranlardadır. Barry’e göre bu ülkelerde “*pek muhtemeldir ki pornografi yasaklanmış olsaydı kadınlar daha büyük zararlara maruz kalırlardı*” (Barry, 2003: 34). Elbette bu tür sosyolojik olguların sebep sonuç ilişkileri kesin kanıtlanabilirlik niteliğinden yoksundur. Bu sebeple, sansürün bazı suçları azalttığı savı kadar, özgürlüğün bazı suçları azalttığı savı da sorgulanmaya açıktır. Ancak, ilkiyle ilgili mesele bu sava dayanarak temel bir özgürlüğün sınırlandırılmaya girilmiş olmasıdır.

İFADE HÜRRIYETİNİN SINIRI

Pek çok entelektüel ve yazar ifade hürriyetinin önemi konusunda uzlaşırlar, lakin ifade hürriyetinin neden önemli olduğu konusunda farklı argümanlar veya gerekçeler gösterirler. Bunun sebebi ifade hürriyetini farklı felsefi zeminlerden hareketle temellendirmeleridir. Bu temellendirmeler deontolojik ve sonuçsalıcı olarak iki genel kategoride toplanabilir. Daha popüler ve savunulması görece daha kolay olan sonuçsalıcı kategorinin altında değerlendirilecek tezleri üç başlık altında toplayabiliriz. Bunlar; “hakikate/fikirler piyasasına dayanan tez”, “demokrasiye dayanan tez” ve “yasaklamanın işe yaramazlığına dayanan tez”dir. Deontolojik yaklaşımın altında toplanabilecek tezler ise “kendini gerçekleştirme/iyi hayata dayanan tez” ve “bireyselliğe/özzerkliğe dayanan tez” olarak sınıflandırılabilir.³

³ Bu sınıflandırmayı yaparken Schauer’in tasnifleri ve değerlendirmelerinden yararlandım ve esinlendim (Schauer, 2002: 21-124). Bu konuda başka bir tasnif şu şekildedir; a) kendini gerçekleştirme ve kendi kimliği, b) hakikat arayışı ve c) kendini yönetme. Bu tasnifin ayrıntıları için bkz. (Trager&Dickerson, 2003: 123-138).

İfade hürriyetinin nasıl meşrulaştırıldığı konusu ifade hürriyetinin kapsamı ve sınırlarının nasıl belirleneceği meselesiyle yakından ilişkilidir. Zira nefret söylemi suçu meselesi nihayetinde ifade hürriyetinin sınırları meselesine gelip dayanmaktadır. Sonuçsalci yaklaşımlar insanları ifade hürriyetinin değeri konusunda ikna etmek bakımından bariz bir avantaja sahiptir, zira “faydalı” veya “işe yarar olma” insanların üzerinde daha kolay ortaklık kurabilmesine uygun gerekçelerdir. Buna karşın, sonuçsalci yaklaşım ifade hürriyetinin korunması bakımından malum ve meşhur zayıflıklara sahiptir. İfade hürriyetinin meşruiyeti sağladığı faydalara endeksli olduğunda, ifade hürriyetinin değeri başka rakip veya alternatif faydalara göre belirlenmek durumunda kalabilecektir. Sonuçsalci yaklaşımdan hareket edildiğinde, ifade hürriyetini sınırlama konusunda fazla titiz ve kışkanç olmamak için pek çok “makul sebep” bulunabilir.

Buna karşın deontolojik yaklaşımların geniş kesimler için ikna ediciliği, belli bir insan doğası ve ahlâk anlayışının kabul edilmesine bağlı olduğundan, daha zayıf kalmaktadır. Lakin bu zayıflıklarına karşı deontolojik yaklaşımlar ifade hürriyetinin korunması bakımından çok daha sağlam ve katı bir pozisyon oluşturmaya izin vermektedir. Deontolojik yaklaşımlarda ifade hürriyeti, belli bir ahlâki meşruiyet çerçevesinde doğal veya temel haklar olarak formüle edilebilmektedir. Böylece ifade hürriyetinin güvenliği ve kaderi siyasî güç ilişkileri, toplumsal dengeler veya konjonktürel değişimlere çabucak ve kolayca terkedilmemiş olmaktadır. İfade hürriyetinin doğal/temel haklar zemininde savunulması, bu özgürlüğün sınırları konusunda daha net ve objektif bir ölçüye başvurmamıza imkân verir: İfade hürriyetinin sınırını çizen ölçü, tıpkı diğer temel haklarda olduğu gibi, diğerlerinin haklarının ihlalidir. Bu ölçü pek tabii bütün tartışmaları ve belirsizlikleri bıçak gibi kesecek bir niteliğe sahip değildir, ancak en azından süreklilik taşıyan keyfîlik ve tarafgirlik eğilimi-baskısı karşısında bizlere ifade hürriyetini korumak için mihenk taşı olarak başvurabileceğimiz “bir ölçü” vermektedir.

198

Özgürlüklerin sınırlanmasında diğerlerinin haklarının ihlalinin ne anlama geldiğini gösteren veya diğerlerinin haklarının ne zaman ihlal edilmiş kabul edileceğine ilişkin “ölçü birimi” ise zarar kavramıdır. Mill bireylere yönelik zorlamanın ölçüsünü koyduğu meşhur pasajında “*uygar bir toplumun herhangi bir üyesi üzerinde, onun iradesine karşı gücün haklı olarak kullanılabilmesi tek amaç diğerlerine zarar vermenin önlenmesidir*” demektedir (Mill, 2011: 16). Eylemle kıyaslandığında ifadedeki zararın nasıl tanımlanacağı meselesi daha karmaşıktır. Bu noktada eylem ile ifade arasında diğerlerine zarar vermek bakımından bazı yapısal farklılıklar bulunduğu, bu farklılıklar sebebiyle ifadenin insanlara zarar vermesinin mümkün olmadığını veya ifade hürriyetinin demokrasideki ayrıcalıklı yeri sebebiyle diğer özgürlüklerden farklı olarak sınırlanmaz olduğunu ileri süren bazı görüşler bulunduğunu not düşebiliriz.(Sunay, 2001: 73; Sunstein, 1993: 5-7)

Lakin ifadenin eylemle kıyaslandığında daha geniş bir özgürlük alanına sahip olduğu teslim edilmekle birlikte, her hak gibi sınırlarının bulunduğu yönünde geniş bir mutabakat söz konusudur. İfade ile diğerlerine zarar vermenin ne anlama geldiği ve hangi durumda ifadenin sınırlanabileceğine dair ilk görüşler yine Mill’in verdiği mısır tüccarları örneği üzerinden ortaya çıkmıştır. Mill’e göre bir kişinin “*mısır tüccarları fakirleri açlıktan öldürüyor*” veya “*mülkiyet hırsızlıktır*” gibi ifadelerle mısır tüccarlarını basın yayın yoluyla eleştirmesi, ifade hürriyetinin korunması altındadır. Ancak “*bu fikirler bir mısır tüccarının evinin önünde ve galeyana gelmiş kalabalıklar karşısında yüksek sesle veya aynı kalabalığın içinde pankart açarak ifade edilirse*” cezalandırılabilir (Mill, 2011: 39). Mill’in verdiği örnekte ifade hürriyetinin sınırının ifadenin muhtevasından bağımsız olarak bağlam ve koşullar ile ilişkili olduğu fikri ortaya çıkmaktadır. İfadenin muhtevasındaki “zarar” değil, dile getirildiği bağlam ve koşullar ile ortaya çıkan/çıkacak zarar üzerinde durulmaktadır. Aslında, Mill bu örnekle kişilerin can ve mal güvenliğini açık ve yakın bir şekilde tehdit eden, şiddete ve suça teşvik ve tahrik eden ifadelerin ifade hürriyetinin korunmasından yararlanamayacağını belirtmiş oluyordu (Barry, 2003: 24).

İfade hürriyetinin sınır konusunda Mill’in⁴ çizgisinden devam edersek karşımıza ABD Yüksek Mahkemesi Yargıcı Holmes’in 1919’daki *Schenck/ABD* davasında geliştirdiği “açık ve mevcut tehlike”⁵ ölçütü çıkmaktadır. Burada Yargıç Holmes bir ifadeye müdahale edilebilmesi için “*kelimelerin, ... maddî şerhler doğuran açık ve mevcut bir*

⁴ Mill’in görüşlerinin nefret söylemi konusunda düzenleme ve sınırlama getirmeye uygun olup olmadığına dair bir çalışma için bkz. Brink, 2001.

⁵ “Açık ve mevcut tehlike” (clear and present danger) ölçütü Türkiye hukuk sistemine ve Türkçe hukuk literatürüne hatalı bir biçimde “açık ve yakın tehlike” olarak geçmiştir. Bu hata anlamı değiştiren ve dolayısıyla ölçütün içeriğini etkileyebilecek ciddi bir hatadır.

tehlike yaratacak mahiyette ya da koşullarda kullanılıp kullanılmadığı’na bakılması gerektiğini savundu (Trager&Dickerson, 2003: 73). Zaman içinde “açık ve mevcut tehlike” doktrini çeşitli davalar vesilesiyle gittikçe daha ayrıntılı ve kristalize bir hale dönüştü. Bunlardan biri McChartyciliğin bir ürünü olan Smith Kanununa atfen yapılan bir ifade kısıtlamasını konu edinen 1957’deki *Yates/ABD* davasıdır. Burada Yüksek Mahkeme söz konusu yasayla ilgili olarak “*konuşma ile eylem arasında net bir ayırım*” yaparak “*hükümetin yıkılması gerektiği soyut düşüncesinin*” değil “*hükümetin zor yoluyla yıkılmasını öngören somut eylemlerin*” yasaklandığı yorumunu getirmiştir (Arslan, 2003: 61). “Açık ve mevcut tehlike” ölçütü 1969’daki *Brabdenburg/Ohio* davasında ifade hürriyetinin sınırlandırılmasını oldukça daraltan ve zorlaştıran bir yorumla geliştirilmiş oldu. Buna göre bir ifadenin yasaklanabilmesi “*hukuk dışı bir eyleme kışkırtması ya da bu eylemi doğurması*”na bağlanarak “açık ve mevcut tehlike”den ne anlaşılması gerektiği daha net bir şekilde tanımlanmış oldu (Arslan, 2003: 61).

Bütün bu felsefî ve hukukî ölçü koyma çabaları sonucunda ifade hürriyetinin sınırları konusunda bütün tartışma ve sorunların nihayete erdirildiği ve her derde deva bir ölçüye ulaşıldığı elbette söylenemez. Bununla birlikte söz konusu sınırlama perspektifinin alternatifleri ile kıyaslandığında ahlâkî meşruiyet ve getirdiği netlik bakımından çok daha iyi ve doğru bir tercih olarak ortada durduğu söylenebilir. İfade hürriyetinin sınırlarına ilişkin bu felsefî perspektif ve ölçüler bazı ülkelerde veya mahkemelerde itibar görmeye birlikte, başka bazı yerlerde alternatif perspektif ve ölçüler referans alınmaktadır. Bilhassa Avrupa’nın bazı ülkelerindeki düzenlemeler ve AHİM’in kararlarında ifade hürriyetinin sınırı konusunda daha geniş davranıldığını ve ifadelerin mahiyeti bakımından da kısıtlanabilirliğini kabul eden bir eğilimin benimsendiğini görüyoruz. Bunun en bariz kanıtı Avrupa’da bir salgın gibi hızla yayılan nefret söylemi suçu düzenlemeleridir.

SONUÇ

İfade hürriyetinin sınırına dair yukarıdaki kısa değerlendirmeye birlikte nefret söyleminin kriminalize edilmesi meselesini ele alırken ve eleştirirken referans almış olduğumuz kendi temel perspektifimizi de belirtmiş olduk. Şöyle ki, deontolojik ahlâkî-felsefî temellendirmeden hareketle ifade hürriyetini doğal/temel bir hak olarak kabul eden ve sınırlandırılması hak çatışmaları bağlamında ele alan bir perspektifi referans alıyoruz. Dolayısıyla ifade hürriyetinin sınırlandırılması için ifadenin insanlara ve mülklerine somut zarar verebilecek açık ve mevcut bir tehlike barındırması aranmalıdır. Bu perspektiften değerlendirildiğinde nefret söylemi düzenlemeleri ifade hürriyeti ihlalinin örnekleri olarak görülmek durumundadır. Nefret söylemi suçu tanımında ne gösterilebilir ve kanıtlanabilir somut bir zarar, ne de açık ve mevcut bir tehlike unsuru vardır. Bunun yerine ifadenin mahiyetine odaklanarak belli türdeki ifadelerin baştan kategorik olarak yasaklanması söz konusudur. Zararın oluşacağına dair açık ve mevcut bir tehlike aranmadığı, belli görüşlerin ifadesini bir suç olarak düzenlemeye girişildiği için, ortada bir hak ihlalinin engellenmesi/cezalandırılması değil, bir hak ihlali söz konusudur. Ortada insanların bir hakkının ihlali olmadığı için de, “nefret söylemi” başka bir hak olan ifade hürriyetine müdahale için meşru bir gerekçe olarak görülemez.

Bu bakımdan nefret söyleminin yasaklanması aslında bir hakkın meşru gerekçelerle sınırlandırılması değil, bir sansür vakasıdır. Zira, diğer insanlara yönelik açık ve mevcut bir zarar tehdidi aranmadığı için, devlet zoruyla insanların belli bazı görüşlerini ifade etmesi yasaklanmış olmaktadır. Devlet insanların diğer insanlar hakkında ne düşüneceği ve ne hissedeceği üzerinde söz hakkına kavuşmuş olmaktadır. Böylece devlet belli fikir ve görüşler lehinde, diğer belli fikir ve görüşler aleyhinde bir pozisyon almış olmakta ve siyasî tarafsızlık ilkesini ihlal etmiş olmaktadır. Belli muhtevaya sahip ifadeleri yasaklamak insanlar arasındaki kritik ve çatışma konusu olan farklılıkları görmezden gelmek ve bazı farklılıkları gayri meşru kabul etmek anlamına gelmektedir. Bir başka açıdan da bu yasak devletin “zararlı” bulunduğu bazı fikir, kanaat ve ideolojilerin “kötü” etkilerinden vatandaşlarını korumaya kalkışması olarak okunabilir. Nefret söylemi yasakları bizi kolayca paternalizmin sularına taşıyabilir. Bu tür yasaklar yoluyla devlet bir yandan “ifade edeni” diğerleri hakkında kötü düşünmek ve konuşmaktan men ederek “iyi” insan olmaya zorlamış olur, diğer yandan “hedeftekileri” kendisini incitecek ve kıracak sözlere maruz kalmaktan korumuş olur ve aynı zamanda bu tür “zararlı” fikirleri duymaya ehil olmayanlar için bir tür “devlet filtresi” getirerek onları suça bulaşmaktan korumuş olur.

Nefret söylemi yasağı temel bir insan hakkının ihlalidir ve yasakların gerekçesi olarak “iyi” bir amacın sunulması bu gerçeği değiştirmez. İnsanların farklı gruplar ve kimliklere yönelik ayrımcı veya olumsuz fikir ve kanaatler sahip olmalarını ve onları incitecek biçimde bu görüşlerini dile getirmelerini can sıkıcı, rahatsız edici veya tehlikeli bulabiliriz. Bu tür fikir ve ifadeleri arzu ettiğimiz ideal insan ve toplum tipine aykırı bulabiliriz. Ancak bunları ve

etkilerini sivil toplum içinde ve gönüllü girişimlerle değiştirmeye çalışmak yerine devletin cebir unsuruna başvurduğumuzda, kendi ideal toplumumuzu devlet eliyle kurmaya girişmiş demektir. İdeal, mükemmel ve kusursuz bir dünya, toplum ve insan yaratma hayali her zaman özgürlüklerin aleyhine işler. Devlet vasıtasıyla yeryüzü cennetleri kurmaya ve o cennetlerde yaşamaya layık insanlar inşa etmeye çalışmanın zorbalıktan başka yolu yoktur.

Bugün için ifade hürriyetine yönelik en ciddi tehdit “nefret söyleminin” yasaklanmasını doğru ve meşru gören anlayıştan gelmektedir. “Nefret söylemi” ifade hürriyeti üzerinde adeta Demokles’in kılıcı gibi sallanmaktadır. Nefret söylemi yasağı savunusunun ifade hürriyeti üzerinde yarattığı tehdidin bir yönü, ifade hürriyeti gibi temel ve kritik bir özgürlüğün sınırlanmasını muğlak ve belirsiz bir “suç” tanımına mahkûm etmesidir. Nefret söylemindeki suç unsurunun belirlenmesi ve kanıtlanmasındaki ve neyin nefret söylemi olarak kabul edilip edilmeyeceğindeki bu muğlaklık ve belirsizlik ifade hürriyetinin sınırlarını alabildiğine keyfiliğe ve tarafgirliğe açık hale getirmektedir. Bu keyfilik ve tarafgirlik ifade hürriyetinin güvenliğini büyük ölçüde tahrip etme potansiyeline sahiptir. Bu tür düzenlemeler yaygınlaştıkça muhtemeldir ki pek çok örnekte ifade hürriyeti devletlerin ve kamuoyunun sansür güdüsünün kurbanı olacaktır.

Nefret söylemi yasağı savunusunun ifade hürriyeti üzerinde yarattığı tehdidin diğer yönü ileri sürülen gerekçeler ve kullanılan dil sebebiyle “tehdidin” teşhis ve deşifresinin zorlaşmasıdır. Nefret söylemi yasağı eşitlik ve adalet kavramlarına başvurarak, zayıf ve azınlıkta olan grupların korunması gibi gerekçeler öne sürerek ve haklar dili kullanılarak savunulmaktadır. Başvurulan gerekçeler gayet insanî kullanılan dil uygun görülünce ifade hürriyetini koruma refleksi geriliyor ve yasaklar daha sempatik hale geliyor. Bu yüzden nefret söylemi yasağının üzerindeki bu kamuflajın sökülmesi ve meselenin daha açık seçik ortaya konulması ifade hürriyetinin korunması bakımından kritik bir öneme sahiptir.

200 KAYNAKLAR

Kitaplar

COHEN-ALMAGOR, R. (2006). **The Scope of Tolerance Studies: On The Costs Of Free Expression And Freedom Of The Press**, London: Routledge Press

DAVIES, M. (ed.) (1994). **Women and Violence**, London: Zed Books

DWORKIN, R. (1997). **Freedom’s Law**, Cambridge, MA: Harvard University Press

ERDOĞAN, Mustafa. (2012). **İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku**, 3. Bsk., Ankara: Orion Yayınları

JACOBS, J.B.&POTTER, K. (2001). **Hate Crimes: Criminal Law & Identity Politics**, Oxford: Oxford University Press

LAWRENCE, F. M. (1999). **Punishing Hate: Bias Crimes Under American Law**, Cambridge, MA: Harvard University Press

LEVIN, A. (2010). **The Cost of Free Speech: Pornography, Hate Speech, and Their Challenge to Liberalism**, Palgrave Macmillan Press

MacKINNON, C. (1996). **Only Words**, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press

MILL, J. S. (2011). **On Liberty**, with an Introduction by W. L. Courtney, LL.D., The Project Gutenberg EBook

ÖZİPEK, B. B. (ed.) (2003). **Teorik ve Pratik Boyutlarıyla İfade Hürriyeti**, Ankara: LDT Yayınları,

PERRY, B. (2002). **In The Name of Hate Understanding Hate Crimes**, London: Routledge Press

POST, R. C. (1995). **Constitutional Domains: Democracy, Community, Management**, Massachusetts: Harvard University Press

SCHAUER, F. (2002). **İfade Özgürlüğü: Felsefi Bir İnceleme**, Çev. M. Bahattin Seçilmişoğlu, Ankara: LDT Yayınları

SHIVELY, . (2005). **Study of Literature and Legislation on Hate Crime in America**, National Institute of Justice için hazırlanan Rapor, <https://www.ncjrs.gov/App/publications/Abstract.aspx?id=210300>

SUNAY, R. (2001). **Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasasında İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları**, Ankara: LDT Yayınları

SUNSTEIN, C. R. (1993). **Democracy and the Problem of Free Speech**, New York: The Free Press

ŞENSEVER, L. (ed.). (2012). **Nefret Suçları ve Nefret Söylemi İzleme Rehberi**, İstanbul: Sosyal Değişim Derneği

WALDRON, J. (2012). **The Harm in the Hate Speech**, Harvard University Press

WEBER, A. (2009). **Nefret Söylemi El Kitabı**, Çev. Metin Çulhaoğlu, Avrupa Konseyi Yayınları

TRAGER, R.T.&DICKERSON, D. L. (2003). **21. Yüzyıl'da İfade Hürriyeti**, Çev. A. Nuri Yurdusev, Ankara: LDT Yayınları

Makaleler

ARSLAN, Z. (2003). “İfade özgürlüğünün Sınırlarını Yeniden Düşünmek: ‘Açık ve Mevcut Tehlike’nin Tehlikeleri”, **Teorik ve Pratik Boyutlarıyla İfade Hürriyeti**, Ed. B. Berat Özipek, LDT Yayınları, ss. 49-66

BARRY, N. (2003). “Hukukî ve Siyasî Açından İfade Hürriyeti”, **Teorik ve Pratik Boyutlarıyla İfade Hürriyeti**, Ed. B. Berat Özipek, LDT Yayınları, ss. 17-47

BOYLE, K. (2010). “Nefret Söyleminin Kontrolü: Uluslararası Standartlar Türkiye’den Neler İstiyor?”, **Nefret Suçları ve Nefret Söylemi**, Çev. Suzan Bölme, Uluslararası Hrant Dink Vakfı, ss. 64-75.

BRINK, D. O. (2001). “Millian Principles, Freedom Of Expression, And Hate Speech”, **Legal Theory**, V. 7, N.2, ss. 119-157

DWORKIN, R. (2009). “Foreword”, **Extreme Speech and Democracy**, Eds. Ivan Hare & James Weinstein, Oxford: Oxford University Press, ss. v-ix

ECKERT, L. M. (2010). “A Critique of the Content and Viewpoint Neutrality Principle in Modern Free Speech Doctrine”, **Law, Culture and the Humanities**, V.7, N.2, ss.264-288

ERDOĞAN, M. (2003). “Demokratik Toplumda İfade Özgürlüğü: Özgürlükçü bir Perspektif”, **Teorik ve Pratik Boyutlarıyla İfade Hürriyeti**, Ed. B. Berat Özipek, LDT Yayınları, ss. 37-47

GORDON, D. (2012). “The Ham in Hate-Speech Laws”, **Mises Daily**, May 30.

HEINZE, E. (2006). “Viewpoint Absolutism and Hate Speech”, **The Modern Law Review**, V.69, N. 4, ss. 543-582

JACOBS, J. B. &POTTER, K. A. (1997). “Hate crimes: A Critical perspective”, **Crime and Justice: A Review of Research**, Ed. M. Tonry, V. 22. ss. 1-50

ISRAEL, M. (1999). “Hate Speech and the First Amendment”, **Journal of Contemporary Criminal Justice**, V.15, N.1, ss. 97-110

LEITER, B. (2012). “Waldron on The Regulation of Hate Speech”, **Public Law and Legal Theory Working Paper Series**, No: 398, <http://www.law.uchicago.edu/academics/publiclaw/index.html>

LEVIN, B. (1999). “Hate crimes: Worse by Definition”, **Journal of Contemporary Criminal Justice**, V.15, N.1, ss. 6-21

McDEVITT, J.& ve Diğerleri. (2001). “Consequences for Victims: A Comparison of Bias- And Non-Bias-Motivated Assaults”, **American Behavioral Scientist**, V. 45, N. 4, ss. 697-713

MASSARO, T. M. (1991) “Equality and Freedom of Expression: The Hate Speech Dilemma”, **William& Mary Law Review**, V.32, N.2, ss. 211-265

NIELSEN, L. B. (2002). “Subtle, Pervasive, Harmful: Racist and Sexist Remarks in Public as Hate Speech”, **Journal of Social Issues**, V.58, N.2, ss. 265-280

SADURSKI, W. (1994). “Racial Vilification, Psychic Harm, and Affirmative Action”, **Freedom of Communication**, Ed. T. Campbell & W. Sadurski, England, Dartmouth Publishing Company, ss. 77-94

WOLFE, L.&COPELAND, L. (1994). “Violence against Women as Bias-Motivated Hate Crime: Defining the Issues in the USA”, içinde **Women and Violence**, Ed. Miranda Davies, London: Zed Books, ss. 200-213